

WEB TEKNOLOJİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜN MAHREMİYET BAĞLAMINDA DEZAVANTAJLI GRUPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

BİLAL COŞAN

SETA | PERSPEKTİF

HAZİRAN 2023 · SAYI 369

- Web1.0'dan Web 3.0'a gelişen ve değişen teknolojik imkanlar nelerdir?
- Webdeki yeni uygulamaların mahremiyet üzerindeki etkileri nasıl olmuştur?
- Web uygulamalarından kaynaklı değişen mahremiyet algısının dezavantajlı gruplar üzerindeki mevcut ve muhtemel yansımaları nelerdir?

GİRİŞ

Web teknolojileri farklı tanımlarla anılmakla beraber birçok kullanıcı çoğu zaman bu tanımlamalardan habersiz şekilde bu teknolojileri hayatının bir parçası haline getirmektedir. İlk defa 1989'da kullanılan ve *www (world wide web)* olarak isimlendirilen bu teknoloji özü itibarıyla bilgisayardan bilgisayara etkileşim sağlayabilmenin temel yapı taşı olmuştur. Gün geçtikçe çok hızlı bir gelişim çizgisi gösteren web teknolojileri zaman içerisinde çok hızlı şekilde güncellenmiş ve çeşitlenmiştir. İstihdamdan eğitime, ticaretten sağlığa ve hatta boş zaman tüketimine kadar çok geniş bir yelpazede kullanılan web teknolojileri hayatın her alanında varlık sahası bulabilmektedir. Bu derece geniş kapsamlı nüfuz alanı olan bir teknolojinin avantaj ve dezavantajlarının da iyi irdelenmesi ve toplumsal sonuçlarının tahlil edilmesi oldukça önemlidir. Söz gelimi teknolojinin gelişimiyle sosyal, psikolojik ve siyasal gibi birçok alandaki sorunların literatürde tartışıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda webin dönüşümüyle beraber irdelenmesi gereken bir önemli mesele de "mahremiyet" konusudur. Bu minvalde "Web 1.0'dan Web 3.0'a gelişen

ve değişen teknolojik imkanlar nelerdir? Webdeki yeni uygulamalar mahremiyeti ne yönde şekillendirmiştir? Web uygulamalarından kaynaklı yaşanan mahremiyet algısındaki dönüşümün dezavantajlı gruplar üzerindeki muhtemel sonuçları nelerdir?" sorularına cevap aramak bu perspektifin temel gayesini oluşturmaktadır.¹

WEBİ ANLAMAK: WEB 1.0'DAN WEB 3.0'A

Mevcut soru/nların kaynağını anlamak için ilk olarak webin teknolojik gelişim serüveninin ortaya koyulması elzemdir. Bu kapsamda ilk olarak Web 1.0'ı anlamak ve anlamlandırmak gerekmektedir. Zira webin ilk nesli olarak nitelendirilen Web 1.0 döneminde kullanıcıların web sayfaları aracılığıyla bilgileri okuma ve paylaşma faaliyeti ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Diğer yandan bu dönemde (1990'lar) içeriği oluşturanların sayısı oldukça sınırlıyken webi kullananların büyük çoğunluğu içerik tüketicisi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Hal böyle olunca kullanıcıların içerik yönetimi üzerindeki etkisi oldukça sınırlı kalmış, kul-

¹ Bu yazının daha kapsamlı tahlili için ilgili yayın ve kaynakçası incelenebilir. Bkz. *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*, ed. H. Şule Albayrak, (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara: 2022).

BİLAL COŞAN

Lisans eğitimine 2011'de İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde başlayan Coşan 2015'te mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi programında yüksek lisans eğitimini 2017'de tamamlamıştır. 2016-2021 arasında Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev alan Coşan 2022 itibarıyla aynı üniversitede görevine doktor öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda yayınları bulunan Coşan'ın akademik ilgi alanları sosyal politika, istihdam, işsizlik, dijitalleşme ve ailedir.

lanıcılar arasında karşılıklı etkileşim de oldukça kısıtlı olmuştur. Özetle Web 1.0 ağırlıklı olarak bilginin sadece arandığı ve okunduğu (salt okunur web) bir dönem olarak nitelendirilebilir.²

Web 2.0 teknolojilerinin duyurulması ise 2000'lerin başında gerçekleşmiştir. Okuma-yazma (*read-write*) web olarak da tanımlanan Web 2.0 sürecinin temelde Web 1.0 sürecinden ayrıldığı en mühim nokta tüketici odaklı bir yaklaşımın ön plana çıkmasıdır. Her ne kadar sınırlılıkları net çizilemeyen bir dönem olarak anılsa da Web 2.0 ile kullanıcıların bilgilendirilme (*informed*), sürece dahil edilme (*involved*) ve harekete geçebilme (*mobilized*) kabiliyetleri artmıştır. Günlük birçok etkinliğin (formel ya da informal) Web 2.0 platformlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim Web 1.0 dönemi bir "ayıt" olarak anılırken Web 2.0'in çok daha kapsamlı ve karmaşık olarak değerlendirilmesi "platform" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Bilgi üretiminin çeşitlendiği ve kolektif bilgi üretimine imkan sağlandığı yeni bir dönemin temelleri Web 2.0 teknolojileriyle mümkün hale gelmiştir. Sosyal ağların da bu dönemde hissedilir derecede arttığı görülmektedir. YouTube, Instagram, Facebook, Twitter ve Myspace gibi uygulamaların bu dönemin ürünleri olduğu ifade edilebilir. Mevcut uygulamaların kullanım mantığı da göz önünde bulundurulduğunda kişinin bu dönemde statik olmaktan ziyade daha dinamik bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu sebeple Web 2.0 teknolojileriyle interaktif bir ortamın varlığı çok daha hissedilir olmaya başlamıştır.³

Veri hacminin ve gelişen teknolojik imkanların artması ile beraber ise yeni bir web çağına girildiği belirtilebilir. Web 3.0 olarak nitelendirilebilecek bu dönem "semantik web" olarak da bilinmektedir. Web 3.0'la birlikte daha fazla kişiselleştirilmiş bir alan ola-

rak kullanılabilen web, bulutta depolanan veriler sayesinde bu birikime her yerden erişimi mümkün kılan ve bilgi yönetimini daha kontrol edilebilir hale getiren yeni imkanlar sunmaktadır. Bu süreçte yapay zeka (YZ) teknolojisi ile çok daha efektif kullanılan web aslında yeni bir çağın da habercisi hükmündedir. Zira verilerin (*data*) enformasyona (*information*), ardından bilgiye (*knowledge*) ve son olarak bilgeliğe (*wisdom*) evrilmesinde YZ imkanları önemli görevler üstlenmektedir. Özetle bilgiyi üretenler, bilgiyi tüketenler ve makineler arasında çok boyutlu bir ilişkinin başladığı bu dönemde yeni imkanlar yeni endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu endişelerin başında da mahremiyet meselesi gelmektedir.⁴

WEBİN DÖNÜŞÜMÜ VE MAHREMİYET

"İletişim" ve "etkileşim" birbirinden beslenen iki temel gerçeklik olarak teknolojiyle beraber hayatımızda çok daha sık kullandığımız kavramlar haline gelmiştir. Nitekim gelişen teknolojiler zaman ve mekan ile alakalı sorunların büyük oranda önüne geçmiş, bu durum güncel iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Webde yaşanan dönüşüm de iletişim ve etkileşimde yaşanan değişimin çok açık görülebileceği alanlardan biridir. Zira gelişen web teknolojileri ile etkileşimin çok yönlü olduğu ifade edilmiştir. Bu durum kişinin takip eden ve takip edilen kişi olarak daha görünür olmasına neden olmaktadır. Bu noktadaki en temel paradoks "mahremiyetin aleniyete" dönüşmesi durumudur. Tam da bu noktada kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırın belirsizliği problemlerin temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan denetim ortamının değişen yapısı da mahremiyet konusunun bir kez daha önemini ortaya koymaktadır. Bağlama göre farklı tanımları bulunan mahremiyet çok kısa bir ifade ile "gizlilik" şeklinde açıklanabilir. Sosyal ve beşeri bilimler özelinde mahremiyet ise ki-

2 Nupur Choudhury, "World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0", *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, Cilt: 5, Sayı: 6, (2014), s. 8096-8097; Graham Cormode ve Balachander Krishnamurthy, "Key Differences Between Web 1.0 and Web 2.0", *First Monday*, Cilt: 13, Sayı: 6, (2008).

3 Chien-Ieng Hsu ve Han Woo Park, "Sociology of Hyperlink Networks of Web 1.0, Web 2.0, and Twitter: A Case Study of South Korea", Cilt: 29, Sayı: 3, (2011), s. 354-355; Choudhury, "World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0", s. 8097.

4 Karan Patel, "Incremental Journey for World Wide Web: Introduced with Web 1.0 to Recent Web 5.0- A Survey Paper", *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, Cilt: 3, Sayı: 10, (2013), s. 412; Riaan Rudman ve Rikus Bruwer, "Defining Web 3.0: Opportunities and Challenges", *The Electronic Library*, Cilt: 34, Sayı: 1, (2016), s. 135-136.

şinin gözetlenip gözetlenmeme durumunu ne ölçüde kontrol edip edemediği ile ilgilidir. Ayrıca bilgi dağıtımını ne ölçüde kontrol edip edemediği de mahremiyetin sınırlarının belirlenmesi açısından oldukça önemli bir göstergedir.⁵

Genelde teknolojik gelişmeler ve özelde de webin gelişimi “görünme”, “gözetim” ve “gösterme” gibi kavramların kapsamını değiştirmiş ve genişletmiştir. Bu bağlamda Web 1.0’ın statik ve monolog yapısı mahremiyetin sınırlarının daha belirgin olduğu bir alanı ifade ederken Web 2.0 ve Web 3.0 dönemi için benzer şeyleri söylemek pek mümkün gözükmemektedir.⁶

Karmaşıklaşan ve gelişen Web 2.0 ve Web 3.0 imkanlarıyla etkileşimin çeşitliliği birtakım patolojik hadiselerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bu aşamada kişiler takip eden ve edilen olarak varlıklarını dijital platformlarda devam ettirme ve ispat etme yarışını içerisindedir. Postmodern dönemin “görünür olduğu kadar var olabilen insan” güzellemesi ise gönüllü ifşa diyebileceğimiz “gözetleme”, “dikizleme” gibi arzuların perçinlenmesine neden olmuştur. Bu etkileşim ağı zaman içerisinde azınlığın çoğunluğu gözetlediği bir yapıdan herkesin herkesi gözetlediği bir düzenin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Tam da bu noktada değişen mahremiyet algısıyla beraber görünür olmanın verdiği haz zorlamadan ziyade gönüllülük esasıyla gerçekleşmeye başlamaktadır. Deyim yerindeyse Web 1.0’daki “rıza” temelli varoluş Web 2.0’la birlikte “şeffaf” bir yapıya bürünmüş ve mahremiyetin dönüşümünün zeminini hazırlamıştır.⁷

Nesnelerin interneti, YZ gibi gelişmelerle beraber anılan Web 3.0 ise mahremiyetin yeni bir boyutta tartışılmasını gerekli hale getirmiştir. Beyin-makine etkileşimi çalışmalarıyla beraber YZ’nin insan duygularını anlayıp yorumlayabilmesi ve hatta işleyebilmesi mahremiyetin çok ciddi yeni riskleri barındırdığını göster-

mektedir.⁸ Zira Web 1.0 ve Web 2.0 sürecinde webde içeriği görme ve temel düzeyde iletişimi gerçekleştirme faaliyeti, Web 3.0’la beraber bir anlamda webin içeriğine dalış ve webin yeni yapısına nesnelere bağlanmayı (akıllı saat, akıllı gözlük vb.) mümkün hale getirmektedir. Nihayetinde webin yapısına nörolojik uzantıyla bağlanmak ise mahremiyet konusunu bekleyen risklerin son halkasını temsil etmektedir. Nitekim sürekli devrede olma (*plug in*) hali; beyin-bilgisayar etkileşimi, nöro robotlar ve biyolojik implantlar gibi gelişmelerle yakın gelecekte mümkün hale gelebilir. Bu durum mahremiyetin Web 3.0’la birlikte “şeffaflıktan tutsaklığa” dönüşümünün habercisi hükmünde olacaktır.⁹ Bu dönüşümün toplumun tüm kesimlerini ve özellikle toplumdaki dezavantajlı grupları farklı derecelerde etkileyeceği aşikardır.

DEZAVANTAJLI GRUPLAR AÇISINDAN WEB KAYNAKLI MAHREMİYET: SORUNLAR VE SONUÇLAR

Sosyal hayatta belli sebeplere binaen yoksunluk/mahremiyet halinde yaşayan herkes dezavantajlı grup olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yaşlılar, çocuklar, engelliler, şiddete/istismara maruz kalan kadınlar, gençler, tek ebeveynli aileler gibi toplumun birçok kesimi dezavantajlı olarak görülmektedir. Mahremiyetin değişen/dönüşen yapısı da dezavantajlı gruplar üzerinde birtakım sorunlara ve sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin görünür olma meselesi üzerinden bir değerlendirme yapıldığında teknolojinin gösterişçi tüketimle olan birlikteliği webde birçok görsel şovun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Evlilik, ev içi ilişkiler, doğan bebek paylaşımları, hac ve umre ibadeti paylaşımları, cenaze defin işlemleri, Instagram annelerinin çocuklarını paylaşması, düğün görselleri, yemek masaları, Ramazan sofraları, iş yeri fotoğraflarının paylaşılması gibi birçok hadise paylaşım zincirinin bi-

5 Bilal Coşan, “Web 1.0’dan Web 3.0’a Mahremiyetin Dönüşümü ve Dezavantajlı Gruplar Açısından Muhtemel Sonuçları”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 4, Sayı: 75, (2022), s. 2643-2644.

6 İlhan Korkmaz, “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, (2013), s. 107.

7 Coşan, “Web 1.0’dan Web 3.0’a Mahremiyetin Dönüşümü ve Dezavantajlı Gruplar Açısından Muhtemel Sonuçları”, s. 2645.

8 Ulrich Eberl, *Akıllı Makineler: Yapay Zeka Hayatımızı Nasıl Değiştiriyor*, (Paloma Yayınevi, İstanbul: 2019), s. 245.

9 Coşan, “Web 1.0’dan Web 3.0’a Mahremiyetin Dönüşümü ve Dezavantajlı Gruplar Açısından Muhtemel Sonuçları”, s. 2646; Akan Yanık, “Yeni Medya Nedir Ne Değildir?”, *Journal of International Social Research*, Cilt: 9, Sayı: 45, (2016), s. 900.

rer parçası olabilmektedir. Bu durum ise gün geçtikçe mahremiyetin ihlaline ve basite indirgenip alenileştirilmesine zemin hazırlamaktadır.¹⁰

Özellikle çocuklar ve gençler özelinde artan teknoloji kullanımı; siber zorbalık, nörolojik sorunlar, bilişsel sorunlar, sosyal izolasyon, düşük benlik saygısı, depresyon, fiziksel sorunlar ve uyku sorunları gibi bir dizi sorunun ortaya çıkmasını tetikleyebilmektedir. Bunun yanı sıra siber zorbalık, siber saldırı gibi problemler diğer yandan taciz vb. problemlerin doğmasına neden olabilmektedir. Mahremiyetin ihlalinin çok daha kolay hale geldiği webde dikizcilik ergenler arasında adeta motivasyon kaynağı haline dönüşebilmektedir. Değişen mahremiyet algısıyla görülemeyen her bir paylaşım (resim, ses, video vb.) fırsatı kaçırma korkusuna (*fomo-fear of missing out*) dönüşebilmektedir. Beğenilme, kabul görme, itibar gibi endişelerle yapılan paylaşımlar ise narsisist kişiliklerin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Hatta birçok insan teknolojiden uzak kaldıkça mobil cihaz bağımlılığının bir sonucu olarak nomofobi (*no mobile phobia*) problemiyle yüzleşmektedir. Ayrıca cinsel içerikli sitelere erişimdeki kolaylık ise mahremiyet algısını çok ciddi bir şekilde etkilemektedir. Hatta zaman içerisinde cinsel sapmaların yaşanması gençler arasında mümkün hale gelmektedir. Gençlerin kendi rızalarıyla yaptıkları cinsel içerikli (fotoğraf, video, ses vb.) mesaj paylaşımları (*sexting*) tüm dünyada artarak devam ederken kamuoyunda endişelerin oluşmasına neden olmaktadır.¹¹ Nitekim Avustralya'da gençlere bu meselenin zararları ile ilgili bilgilendirmeler yapılmaktadır.¹²

Kadın bedeninin webde paylaşımı da mahremiyetin kadın boyutunun görülmesi açısından oldukça önemlidir. Hatta son zamanlarda kusursuz erkek be-

deni üzerinden de sıklıkla artan “cinsel objeleştirme” mahremiyetin dönüşümünün en somut göstergelerinden biridir.¹³

Aile de bir bütün olarak bu sorunların taraflarından biridir. Nitekim artan boşanma oranları ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki gün geçtikçe artmaktadır. Mahremiyet algısının dönüşmesi; aile içerisinde sevgi, saygı ve sadakat gibi kavramların altını boşaltıp aldatmaların önünün açılmasına neden olabilmektedir.¹⁴ Diğer yandan gün geçtikçe yaşlıların internete artan katılımı da yaşlılar özelinde mahremiyet meselesinin yakın bir dönemde daha kapsamlı irdelenmesini gerekli hale getirecektir.

Son olarak günümüzde artan akıllı cihazlar (süpürge, robot ve navigasyon gibi) mahremiyetin sınırlarını yeniden çizmekte ve özel alanın ihlali noktasındaki endişeleri derinleştirmektedir. Ayrıca veri mahremiyeti çerçevesinde değerlendirilebilecek olan HES kodu, aşı kartları gibi uygulamalar sağlık ve mahremiyet ilişkisinin de tartışılmasını gerekli hale getirmektedir. Son tahlilde Metaverse evreniyle güvenlik ve mahremiyet ihlallerine yeni bir boyutun daha ekleneceği unutulmamalıdır.¹⁵

SONUÇ

Son otuz yıllık süreçte sosyal hayatı derinden etkileyen web teknolojileri her bir gelişim aşamasında yenilikleri beraberinde getirirken yeni sorun alanlarının doğmasına neden olmuş ya da mevcut sorunların çehresini değiştirmiştir. Bu sorunlardan biri de mahremiyet meselesidir. Mahremiyetin web teknolojileri ile değişen yapısının dezavantajlı gruplar başta olmak üzere toplumdaki her bir aktör üzerinde farklı sonuçları olduğu görülmektedir.

10 Mustafa Derviş Dereli, “Mahremiyetin Dönüşümünün Dini Hayata Etkisi”, *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*, ed. H. Şule Albayrak, (T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara: 2022), s. 206; Alev Fatoş Parsa ve Zuhâl Akmeşe, “Sosyal Medya ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri Örneği”, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, (2019), s. 163-191.

11 Coşan, “Web 1.0'dan Web 3.0'a Mahremiyetin Dönüşümü ve Dezavantajlı Gruplar Açısından Muhtemel Sonuçları”, s. 2648-2649.

12 Kath Albury ve Kate Crawford, “Sexting, Consent and Young People's Ethics: Beyond Megan's Story”, *Journal of Media & Cultural Studies*, Cilt: 26, Sayı: 3, (2012), s. 463-473.

13 Ersin Diker, “Gazete Reklamlarında Kadın ve Mahremiyet Anlayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, (2015), s. 99-101.

14 Sajid A. Noor, Theophilus Djaba ve Carl E. Enomoto, “The Role of Social Networking Websites: Do They Connect People Through Marriage or are They Responsible for Divorce”, *Journal of International Social Issues*, Cilt: 4, Sayı: 1, (2016), s. 40-49.

15 Coşan, “Web 1.0'dan Web 3.0'a Mahremiyetin Dönüşümü ve Dezavantajlı Gruplar Açısından Muhtemel Sonuçları”, s. 2650-2651.

Değişen zihni altyapı mahremiyet konusunu başkalaştırdığı için bu sorunların kısa vadede çözümü çok mümkün gözükmemektedir. Zira küreselleşen dünyanın bireyin ihtiyaç görünümü ihtiraslarını karşılamasına web teknolojileri ile imkan sunması, mahremiyet konusunun bulanıklaşması ve şeffaflaşmasına neden olmaktadır.

Görünür olma arzusuyla perçinlenen bu sorunun bir kördüğüm haline dönüşmemesi ise çocuklardan başlanarak her yaş grubuna yönelik kapsamlı mahremiyet ve teknoloji farkındalığı eğitimlerinin verilmesiyle mümkün gözükmemektedir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)